

A KERESZTÉNYSÉG.

Százötven év a Jézus után.

II.

(Folytatás.)

Az egyháznak nem volt temploma, mert általánosan azt az elvet tartották, hogy Istennek nincs szüksége templomra, s hogy az ő valódi temploma az igaz ember szive. Természetesen nem is volt saját építészete, a melyről meg lehetett volna ismerni; de már ekkor is volt egy külön épület, melyet Isten házána k neveztek: és a keresztény kegyességnek leg-szentebb érzelmei ahoz kezdettek füződni. Az éjjeli gyülekezetek, épen azért, mert a törvény tiltotta, bűvös hatással voltak a képzelődésre. Habár a valódi keresztény idegenkedett a templomtól, az egyház mégis sajátlag vágyakodott templommá lenni. A középkorban azzá is lett.

Egy eszme, mely nagyon hamar elterjedett, sokat tett ez átalakulásra; azt képzelték, hogy az urvacora áldozat, mivel Jézus által teljesített nagyszerű áldozatnak az emléke volt. Ez a képzelet egy hézagot töltött ki, mely az új vallásban a felületesek szemei előtt feltűnt; értem az áldozatok hiányát. Ennek nyomán az urvacorai asztalból oltár lett, elékerült az ajándékok és áldozatok kérdése is. Ezek az ajándékok is kenyérből és borból állottak, melyeket a gazdagabb hivek vittek magukkal, hogy ne legyenek az egyház terhére, s a maradék a papoké meg az istenisztelet körül segédkezőké legyen. Könnyű átlátni, hogy egy ily tan mennyi félreértést szülhetett. A középkornak, a mely annyira visszaél a misével, midőn az áldozat eszméjét túlságig vitte, szükségesképpen sok félszegségre kellett eljutni. Folytonos átalakulás, módosítás után a kis misére jutottak, a mikor egy ember egy zugban egy gyermekkel, a ki nép gyanánt szolgált, egy, egyedül ő belőle álló gyülekezetet vezet, folytonosan beszélget az emberekkel, kik nincsenek, dorgálja a meg nem jelent hallgatókat, s önmagának adományt nyujt s egyedül magára osztogatja a szent csókokat.

kodott, melyek az időben szokásosak voltak; a fenmaradott töredékek azt mutatják, hogy görög minták után készültek az énekek.

A keresztség teljesen leszorította a körülméltetést, mely kezdetben egyetértéssel a zsidóknál is csak a keresztséget megelőző szertartás volt. Háromszoros bémártással hajtattott végre egy külön épületben, a templomhoz közel; azután a felvilágosultat bevezették a hiveknek gyülekezetébe. A keresztséget a kezeknek a bevezetett fejére való tétele követte: a rabbik rendelkezésénél követett eme zsidó szokás. Ezt nevezték szellemi keresztségnek, e nélkül a vízzel való keresztség nem volt teljes. A keresztség a multtal való teljes szakítás volt; a kezeknek a fejére tételével lett mindenki valósággal kereszténynyé; ezt olajjal való megkenés követte és bizonyos vallástétel kérdésekben és feleletekben. Mind ez együtt volt a befejező pecsét *s phragis*. A sacramentum eszméje, az *ex opere operato*, vagyis az a felfogás, hogy a sacramentum bizonyos magikus művelet, a keresztény theologia egyik alapja lett. A III-ik százban némi noviciatus járult a keresztséghez: a hívők csak a beavatás bizonyos fokozatain jutottak el az egyház küszöbéhez. A gyermekek keresztelése a II-ik száz vége felé kezdődött, egészen a IV-ik százig voltak határozott ellenzői.

A bűnbánat az ál Hermas kora körül Rómában már szabályozva volt. Ez az intézmény, mely szilárdul szervezett társadalmat tételezett fel, bámulatosan fejlődött. Csoda, hogy meg nem rontotta az alakuló egyházat. Ha valami mutatja az egyház iránti szeretetet és a benső örömet, melyet a hivek abban találtak, kiválóan tanuskodik arról annak látása, hogy minő kemény megpróbáltatásnak vetették alá magukat a hivek azért, hogy az egyházba beléphessenek vagy elveszett helyöket abban ismét elfoglalhassák. A gyónás vagyis a hibának bevallása, a mi már a zsidóknál is gyakorlatban volt, az első feltétele volt a keresztény bűnbánatnak.

Miként látjuk, egy vallásnak sem voltak ily egyszerűek az alkotó részei. Az urvacsorai edények csak idővel lettek szentekké, csak a használt poharakhoz szolgáló tányérok voltak némi figyelem tárgyai. A keresztet inkább csak tisztelték, mintsem imádták. A jelképek kevesek s nagyon egyszerűek voltak. Még a kereszt sem volt meg sem a templomokban, sem a házakban; ellenben a keresztvetést gyakran ismételték;

meglehet azonban, hogy ez a szokáss inkább csak a montanistáknál volt gyakorlatban.

Ezekkel szemben a szívbéli vallásosság fejlettebb volt, mint bármikor. Ámbár az eredeti ihletességet a püspökök már nagyon szűk korlátok közé szorították; a szellemi adományok, a csodák és egyéni inspirációk mégis megvoltak az egyházban s annak életet adtak. Irene e természetfeletti adományokban épen a Jézus egyházának jellegét látja. A Lyoni martýrok még részesültek abban s Tertulianus azt hiszi, hogy mindig csodák környezik. Nem csak a montanisták tulajdonítottak emberfeletti jellemet legegyszerűbb tényeknek.

A theopneustia (isteni sugallat) és thaumaturgia (csodátétel) folytonos volt az egész egyházban; csak átszellemült nőkről beszéltek, kik feleleteket osztogattak, ezért isteni ihletésre hangzó lantoknak tekintették. A soror, kinek emlékét Tertulianus fentartotta, visioival bámulatra ragadja az egyházat, miként a korinthusi spiritista nők Szent Pál korában, ez is közbe mondotta álmadozásait az egyház komoly szertartásai közé; a szivekben olvas, gyógyszereket jelel meg s a meghaltak lelkeit kicsiny, finom emberi alakokban látja.

A természetfeletti orvoslás az első volt ezen adományok között, a melyeket Jézus hagyatékának tartottak; a szent olaj volt az eszköze. A pogányok gyakran gyógyultak meg a keresztények olajától. Azt is mindnyájan tudjuk, hogy a gonoszt elűző, kuruzsoló keresztények nagy tiszteletben voltak; mindenfelől vitték hozzájuk az örülteket, hogy megszabadítsák a gonosz lelkektől, miként ez keleten ma is történik. Az megtörtént, hogy olyanok, a kik nem voltak keresztények, a Jézus nevével üttek ördögöket. Némely keresztények zugolódtak ezért, másoknak tetszett, mert abban az igazság diadalát látták. Sőt e szép úton nem állapodtak meg. Mivel a hamis Istenek ördögök voltak, szerintük az ördögüzési hatalom magába foglalta egyszersmind a hamis Isteneknek felismerését. Az ördögüzést ennél fogva mágiával kezdték vádolni s ezt az egész egyházra kiterjesztették.

Az igazhitűség átlátta ezeknek a lelki adományoknak, az átszellemüléseknek, az eredeti hatalmas áradozás maradványainak a veszedelmes voltát, melyet az egyháznak szabályozni kell, ha el nem akar veszni. A józan tudósok és püspökök elene szegültek; mert azok a csudadolgok, a melyeknek a balga

Tertulianus örvendett és a melyet Szent Cyprian oly fontosnak tart, sok rossz hirre adtak alkalmat; sok egyéni ferdeség is vegyült közükbe, a mitől az igazhitűek őrizkedtek. Az egyház, a helyett hogy bátoritaná, gyanusnak nyilatkoztatta az ihletettséget s a III-ik százban ha nem is enyészett el egészen, egyre ritkább lett. Rendkívüli kedvezményekké váltak, melyekről az önhittek azt vélték, hogy csak ők tiszteltetnek meg azokkal. Az átszellemülés eliteltetett. A püspök lett az ihletettség bizományosa, vagy jobban mondva a charismust felváltotta a sacramentum, melyet a papok szolgáltattak ki; míg az ihletettség egyéni dolog, az ember és Isten közti ügy. A zsinatok örökölték a folytonos kijelentést. Az első zsinatokat Kis-Ázsiában tartották a phrygiai proféták ellen; az Isten lelke általi inspiratio az egyházra ruházattván, a rend és tekintély elve lett.

A papság már a néptől külön vált testület volt. Egy nagy teljes egyház. A püspök és az öregek mellett egy falka felsőbb- és alsóbb-rendü szolgáló személyzet (matricularii) működött. A magasabb rendü papságnál a nőtlenség mind inkább-inkább terjedni kezdett, legalább a másodszori házasság megtiltatott. A montanisták csakhamar arra jöttek, hogy a házaspap által kiszolgáltattott sacramentum semmis. Az apostolok társai a soror-ok, kiknek létezését némely hirhedett szövegek bizonyítottak, az alkalmazottak között megjelennek, mint szolgálatot tevő diakonissák; ebből származott a középkorban a papok nyilvános vadházassága. A szigoruak azt követelték, hogy fátyolozva legyenek, hogy ezáltal gyöngéd érzelmek keletkezése meggátoltassék.

A temetkezés a II-ik száz végével az egyház tartozékává, az ekkleziiai szolgálatnak tárgya lett. A keresztények úgy temetkeztek mindig mint a zsidók. A mithriasták és más keleti felekezetek is ezt gyakorolták Rómában. A lélek halhatatlanságáról való görög hit a holttesteknek megégetését, a feltámadásról való keleti hit azok eltemetését hozta magával.

Marcus Aurelius kora felé egy nagy változás történt. Az a kérdés, mely napjainkban a nagy városokat foglalkoztatja, napi rendre került. Míg a holttestek elégetése a halottak számára rendelt földterületet kimélte, addig a temetkezés lefoglalta. Meglehetősen gazdagnak kellett lennie, a ki Róma kapui előtt életében egy kis temetkező helyet akart vásárolni. Mikor

valamely nagy város nagy népességéből a vagyonosabbak keresztény vagyis zsidó módon akartak temetkezni, a föld alá kellett szállani. Először beástak addig, míg szilárd földet értek, ott vízszintesen folyosókat ástak, néha emeletesen ezekbe voltak az egyes sirok = loculi. A zsidók, sabazeusok, mithriásták és keresztények mindnyájan elfogadták a temetkezés módját, mint a mely nagyon talált a közösségi szellemmel és a titokzatos iránti vonzalmukkal. És mivel a keresztények a temetkezés ilyen módját az egész III. és IV. százakon, sőt az V-ik száz egy részében is gyakorolták, a Róma körüli katakombák csaknem egészen keresztény mű; hasonló szükségből keletkeztek a Nápoly, Milano, Syrakusa és Alexandria körüli nagy temetkező helyek.

A III-ik száz első éveiben Zephyrin pápa a helytartójára Calistusra bízta ezeknek a nagy halottas tárházaknak a gondozását; ezeket nevezték cimiteriumoknak vagy dormitoriumoknak, mert azt hitték, hogy a halottak csak alusznak ott a feltámadásig. S mivel több marttyrt temettek ezekbe, az a tisztelet, melylyel a marttyrok iránt viseltettek, átszállott ezekre a temetkező helyekre is; szent helyekké lettek. Alexander Severus alatt a temetkezés teljesen szervezve volt. A temetkező hely lett légyen a föld alatt vagy föld színén, az ekklézsia helye volt; és mivel a római hatalom a temetkezés kérdésében nagy türelmet tanusított, a katakombák üldözések idején gyülekezési helyül is szolgáltak.

Ezek nyomán a III-ik százban a testületenkénti temetkezés egészen szokásba jött; mindenik felekezet épített magának külön földalatti temetőt, a sirokban felekezet szerint osztályoztattak a halottak; eddig a temetkezés egyéni vagy családi ügy volt, most közös vallásos ügyggyé lett, az isteni dolgok feletti hitettségét tételez fel. Ez nem a legkisebbik nehézség azok közül, melyeket a kereszténység az időből az utókorra örökségül hagy.

A kereszténység eredeténél fogva épen annyira hátrányos volt a képzőművészetek fejlődésére, mint az izlám, ha a kereszténység zsidónak maradott volna, csak az építészet fejlődött volna általa, miként ez a muszalmánoknál történt; a templom egy olyan nagyszerű kőház lett volna, mint a moche. De a vallások olyanokká lesznek, a milyekké az elfogadó népfajok alakítják. Oly népek közé ültettetvén át a kereszténység,

melyek barátai voltak a művészeteknek, oly művészetkedvelő vallás lett, a milyenné sohasem lett volna, ha a zsidó keresztények kezei közt marad. Ezért a hittagadók alapították meg a keresztény művészetet. A gnosticusok oly merészséggel léptek ez [útra, hogy az igazhitűek egészen megbotránkoztak; mind az a mi a bálványimádásra vezetett, gyanus volt; legalább a templomban betű szerint megtartották Mózesnek a bálványimádásra vonatkozó parancsolatát; voltak ugyan Jézusnak, Szent Pálnak és Péternek is képei; de e szokást helytelennek tartották.

A temetkező helyek fedeleire tettek némi festvényeket, de a melyek inkább ékítések voltak, növény- és állatképek vegyítve néha keresztény jelvényekkel: oly dolgok, melyek a pogány művészetben szokásosak voltak. Az Ó és Új-szövetség történelméből vett tárgyak csak később tűnnek fel, ellenben az Ur asztala, a szent kenyér, az uri vacsora jelvényeit már a III-ik százban festették.

Ezek a kisszerű, az egyházakból egészen kizárt ékítési festvények nem voltak eredetiek. Helytelenül tekintették ezen szerény kísérleteket egy egészen új művészet kezdetének. A kifejezés e festvényekben nagyon gyenge, a keresztény eszme teljesen hiányzik bennük, általános jellegük határozatlan. A rajzuk nem rossz, oly művészek keze mutatkozik bennük, a kik műhelyekben jól képeztettek. Kivitelük kétségkívül meghaladja a később született keresztény festészetet. Ámde minő különbség van a kifejezést illetőleg a kettő között; a VII. és VIII. száz festőinél hatalmas törekvést veszünk észre, hogy az általuk festett jelenetekben új érzelmeket fejezzenek ki; ellenben a katakombák festői ügyességüket az általuk diszitendő helyek zordonságához iparkodnak alkalmazni.

A keresztény művészet heretikusnak született, sokáig megőrizte e jelleget; a keresztény festészet csak lassanként szabadult ki azoknak az előítéleteknek a hálózatából, a melyek hatása alatt született. Megszabadult, de csak azért, hogy az apokryphus könyvek uralkodása alá kerüljön, melyek maguk is gnostikus hatás alatt jöttek létre. Ebből hosszas időre különös visszasság fejlődött ki. Egészen be a középkorig az egyházi gyűlések és tekintélyes tudósok elítélték a művészetet; a maga részéről bár az orthodoxiához alkalmazkodott. Különös szabadságot vett magának; a festvények tárgyai nagyob-

bára elítélt könyvekből vétettek, annyira, hogy a festvények helyet szereznek maguknak a templomokban, míg a könyvek, melyek a festvények magyarázatait tartalmazták, azokból ki voltak zárva. Nyugaton a XII-ik százban a művészet egészen felszabadult; de a keleti kereszténységben nem. A görög és keleti egyházak sohasem győzik le a képek iránti azt az el-lenszenvet, mely a zsidóságban és izlamban tetőpontra emel-keedett.

III.

A keresztények erkölcsössége leghatásosabb hirdetése volt a kereszténységnek. Ez az egy szó, jámborság, teljesen kifejezte; úgy éltek, mint közönséges, egyszerű, világias elfogultság nélküli, de talpig becsületes emberek. A Messiás várás napról-napra hanyatlott, ezért arról a némileg laza morálról, mely oly várakozó, válságos állapothoz talált, egy megalapult társadalom állandó moraljára mentek át. A házasság magasztos vallásos jellemet öltött. Nem volt szükséges a többnejűség eltörlése, a zsidó erkölcsök, ha nem is a zsidó törvények, már meglehetősen eltörölték volt. Igazán szólva a harem a régi zsidóknál csak kivételes visszaélés volt, a királyság előjoga. A próféták, miként látszik, ellenzették. Salamon és utódai életmódja mindig hibáztatás és botránkozás tárgya volt. A római és zsidó házasság kettős hatása alatt született a család magasztos eszméje, mely napjainkban is az európai műveltség alapja, sőt a természetjog lényeges részévé lett. El kell ismer-nünk azonban, miszerint e tekintetben a római befolyás nagyobb volt, mint a zsidó; a többnejűség a zsidók között csak azok-nak az újabb törvényeknek a befolyása alatt szűnt meg telje-sen, melyek a római jogból vétettek.

Hogy a római vagy ha úgy tetszik árja befolyás volt, abból az idegenkedésből is észrevehető, a melylyel a második házasság iránt viseltettek; kellően elpalástolt paráznaságnak tekintették. Nem kevésbé szigoruak voltak az elválás kezelé-sében, melyet illetőleg némely zsidó iskolák hibáztatásra méltó engedékenységet tanusítottak. A házasságot csak a nő pará-znasága okán lehetett felbontani. A keresztény jog alapelvévé lett, hogy „a mit Isten összekötött, nem kell elválasztani.“

Végül az egyház egyenes ellentétbe jött a zsidósággal azon tény által, hogy a nőtlenséget és a szüzességet a házas-

állapotnál előbbvalónak tartotta. A synagoga a házasságot mindig szentnek tartotta, előtte a nőtlen gyilkossági bünt követ el; nem Ádám törzsből való, mert az ember csak akkor teljes, ha nővel egyesül; a házasságot nem lehet a tizennyolczadik éven túlhalasztani. Ez alól csak azt vették ki, a ki a törvényt tanulásra adta magát és a ki attól félt, hogy a család fentartásának gondja elvonja a munkától. „Azok, kiket a törvény tanulása nem foglal egészen, mint engem, népesítsék a földet“, mondá Azaí rabbi.

Azok a keresztény felekezetek, a melyek a zsidósághoz közeledtek, éppen ugy tanácsolták, mint a synagoga a korai házasságot. Azonban a kereszténység kezdetben Ben Azaí értelmében járt el. Jézus bár harmincz évnél többet élt, sohasem volt házas. A világ közeli végének várása feleslegessé tette a szaporodásért való gondoskodást és azt az eszmét fogadták el, hogy csak szűz állapotban lehet bárki is tökéletes keresztény. A gnostikusok és manicheusok következetesek voltak, midőn a házasságot tiltották s a szaporitást elítélték. A mindig közép-úton járó orthodox egyház őrizkedett az ily túlzásoktól, de a mértékletességet, sőt a szüziességet még a házasságban is ajánlotta. A természet akaratanak teljesítése túlságos szégyennek tartatott; a nő esztelenül irtózott a férjhezmeneteltől; az egyháznak visszás félnétségét mind abban, a mi a két nem közti törvényes viszonyt illeti, később többen igen helyesen kigunyolták.

Hasonló eszmemenet nyomán az özvegyi állapotot némileg szentnek tartották; az özvegyek némileg egyházi rendet alkottak. A nők szerintük mindig alárendelt állapotban kell élni, ha már nincs férje, szolgáljon az egyháznak. A keresztény nők szemérmességé jól talált ezekhez a szigoru elvekhez, némely községekben csak fátyolozottan mehetek ki hazulról. Kevés volt hja, hogy a nők, a házasok miként a hajadonok, ábrázatukat keleti szokás szerint egészen el ne takarják. A montanisták ezt a szokást kötelezőnek tekintették; s hogy nem érvényesült, azt a görög meg római befolyás eszközölte; ezeknek a népeknek, hogy az erkölcsöket reformálják, nem volt szükségök a testi és erkölcsi gyarlóság e jelére.

A cziczomát legalább egészen eltiltották. A szépség a sátán kísértése, miért kelljen azt még növelni. Ékszereknek viselését, a hajfestést, könnyü ruhák viselését a szemérem el-

len elkövetett merényletnek tartották. Az álhaj vétek volt; mert a pap keze által a levágott hajra tett megáldás eltéveszti, hogy kire szálljon. A hajnak legszerényebb rendezése is bűnnek tekintetett. Szent Jeromos a nők haját egyszerűen férgék tanyájának tekinti s azért ajánlja, hogy levágassák.

A kereszténység hiányos volta nagyon is kitűnik ebben: igen kizárólagosan morális volt; a szépséget egészen feláldozta. Ámde a valódi bölcsész, a szépséget nem felületes előnynek, veszélynek vagy illetlenségnek, hanem oly isteni adománynak tartja, a milyen az erény. A szép nő épen oly kifejezése Isten céljainak, mint a szellemdús férfiú vagy az erényes nő. És a kereszténység azon tiltakozás által, melylyel a szépség feltűntetésére tett kísérleteket sujtotta, bebizonyította, hogy az a társadalmi eszmény, a melyet kezdetben alkotott magának csak később lehet egy tökéletesült társadalomnak a kerete, a midőn a világosan gondolkodó emberek buzgalma összetöri azokat a szoros korlátokat, melyeket kezdetben a tulságos szenteskedés állított.

Sajátlag mindaz, a mit fényűzésnek, világius életnek lehet tekinteni, el volt tiltva; a látványos előadásokat utálatosoknak tartották, nemcsak az amphitheatromi véres játékokat, melyeket minden becsületes ember utált, hanem még a legártatlanabb színelőadásokat is. Minden színház veszedelmes hely, mert az emberek azért mennek oda, hogy lássanak s őket is lássák. Hogy a versenyjátékok, melyekben halandók egy napra az istenekhez hasonlók lettek, a III-ik százban egészen megszűntek, annak a kereszténység volt az oka. Az emberek egyre idegenedtek el ezektől a régi intézményektől, mert hasztalanságoknak tartották. Igazuk volt; ámde az emberi életnek azonnal vége van, mihelyt az emberrel elhíthetni, hogy minden hiábavalóság.

A keresztények épen olyan józanéletűek voltak, mint szerények, a hústra vonatkozó szabályok, mondhatni, mind felfüggesztettek, az az elv, „hogy mindenek tiszták a tisztáknak”, került érvényre. Azonban sokan tartozkodtak az élőállatok evésétől. A böjtölések gyakoriak voltak és többeknél oly ideggyengeséget idéztek elő, mely a sirást nagyon elősegíti. A könnyű sirást égi adománynak tekintették. A keresztények mindig sirtak, bizonyos csendes szomorkodás volt a rendes állapotok. A templomban a szelidség, szánalom és szeretet ült ar-

özukon ; általában a keresztényeket arczokról meg lehetett ismerni. Némileg saját kinézésük volt, ábrázatukon a nyugodtság látszott, mely azonban nem zárta ki a belső meglegedés szelid mosolyát. Ez nagy ellentétet tüntetett fel a pogányok gondtalan kinézésével. A montanistikus Afrikában bizonyos gyakorlatokról, különösen a keresztvetésről még hamarább felismerhették Jézus tanítványait.

A keresztények e szerint tulajdonképen saját külön lények voltak, kik arra adták magukat, hogy erényességüket külsőleg is hirdessék, végre is vezeklők voltak. Hogy a zárda élet a III-ik száz vége felé jelenik meg, onnan van, mert az előtt, az egész egyház valóságos zárda volt, egy eszményi község, melyben tökéletes élet folyt. Mikor a század tömegesen be fogott lépni az egyházba, mikor a Gangresi-concilium 325-ben kimondotta, hogy az evangéliumban a szegénységre, a családról lemondásra és a szüzességre nézve felállított elvek nem valók az egyszerű hiveknek, csak akkor fognak a tökéletesek maguk számukra külön helyeket teremteni, hol a közönséges emberekre igen magas evangéliumi életet egészen gyakorolni lehessen. A martyrság eddig alkalmat nyújtott, hogy Jézusnak legtulzotabb tanításai is gyakoroltassanak ; a zárda pótolja a martyrság helyét, hogy Jézus tanításai valahol gyakorlatba vétessenek. Egyptom példája, hol a zárda élet mindig megvolt, nagy befolyással lehetett erre az eredményre ; de a szerzetesség eszméje megvolt a kereszténység lényegében. Miután az egyház mindenekelőtt megnyilt, kikerülhetetlen volt, hogy kisebb egyházak ne alakuljanak azok számára, a kik azt állították, hogy úgy élnek, mint Jézus és a jeruzsálemi apostolok éltek.

Egy kemény harcz előjelei kezdettek mutatkozni : a keresztény kegyelet és a világi tisztelet két ellenfél lesz, melyek nehéz csatákat fognak vívni egymással. A világias szellem ébredése a hitetlenség ébredése lesz.

(Vége.)

RENAN ERNŐ.

Ford. KOVÁCSI ANTAL.